

Anna Zamkowska

Wydział Filologiczno-Pedagogiczny,
Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. K. Pułaskiego w Radomiu

Postawy rodziców wobec edukacji włączającej w badaniach międzynarodowych

Celem artykułu jest przegląd badań zagranicznych dotyczących postaw rodziców dzieci niepełnosprawnych wobec edukacji włączającej. Dokonano analizy 16 doniesień zagranicznych opublikowanych w latach 1998–2016, prowadzonych w krajach europejskich, w Australii i USA, oraz 3 doniesień polskich opublikowanych w latach 2011–2016. Do analizy wzięto pod uwagę publikacje spełniające kryterium szerszej prezentacji wyników i grupy badawczej złożonej z rodziców dzieci z niepełnosprawnością w wieku przedszkolnym i szkolnym. Wyniki badań międzynarodowych i polskich wskazują, że postawy wyrażane przez rodziców wobec edukacji włączającej są zróżnicowane, na ogół pozytywne i neutralne. Rodzice wymieniają zarówno wynikiące z niej korzyści, głównie o charakterze społecznym, jak i wskazują na liczne braki w zakresie wsparcia edukacyjnego, dotyczące dostępności wsparcia edukacyjnego i możliwości zindywidualizowania procesu edukacji ich dzieci.

Słowa kluczowe: rodzice, edukacja włączająca, uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, perspektywa międzynarodowa

Attitudes of parents towards inclusive education in international research

The aim of the paper is to review foreign research on the attitudes of parents of disabled children towards inclusive education. The analysis included 16 foreign reports published in the years 1998–2016, conducted in European countries, in Australia and the US, and 3 Polish ones published in 2011–2016. The analysis took into account publications fulfilling the criterion of a broader presentation of results and a research group composed of parents of children with disabilities in pre-school and school age. The results of international and Polish research indicate that the attitudes expressed by parents towards inclusive education are varied, generally positive and neutral. Parents mention both benefits resulting from it, mainly of a social nature, as well as indicate numerous deficiencies in educational support, regarding the availability of educational support and the possibility of individualizing the education process of their children.

Keywords: parents, inclusive education, student with special educational needs, international perspective

Wprowadzenie

Jednym z kluczowych czynników decydujących o powodzeniu działań inkluzyjnych jest ustosunkowanie do tej formy kształcenia rodziców uczniów z niepełnosprawnością i ich sprawnych rówieśników. To właśnie rodzice dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi inicjowali działania inkluzyjne w różnych krajach. Chociaż motywy podejmowanych przez nich działań były zróżnicowane, to jednak do głównych należy zaliczyć możliwość społecznej integracji ich dziecka z grupą ich sprawnych rówieśników. Stopień realizacji przez szkołę włączającą oczekiwań rodziców kształtuje lub modyfikuje ich wstępne postawy wobec tej formy kształcenia, a także przez wyrażane przez nich opinie, kształtuje poglądy środowiska. Pozytywne nastawienie rodziców z obu grup wobec edukacji włączającej, nauczycieli i kadry specjalistów, sprzyja rozwojowi tej formy kształcenia [de Boer i in. 2010: 165–166]. Jednakże wyraźne obawy co do możliwości realizacji przez edukację włączającą przyjętych założeń, prezentowanie wobec niej postaw nieprzychylnych zarówno przez rodziców uczniów sprawnych, jak i zawiedzionych brakiem oczekiwanego wsparcia rodziców uczniów niepełnosprawnych, utrudnia realizację procesu społecznego włączenia ucznia z niepełnosprawnością oraz integracji uczniów z obu grup.

Aby przedstawić kompleksowy obraz postaw rodziców wobec edukacji włączającej, w niniejszym artykule przedstawione zostaną wyniki badań podejmowanych w tym zakresie, w różnych krajach i w różnym okresie. Ich prezentację rozpocznie opis wyników metaanalizy przeprowadzonej przez Anke de Boer i in. [2010], uwzględniającej wyniki 10 badań prowadzonych w latach 1998–2007 we Włoszech, Grecji, Australii i USA. Następnie omówione zostaną wyniki badań opublikowane w latach 2008–2016, zaprezentowane w artykułach dostępnych w bazie Academic Search Ultimate i ERIC pod hasłem *parents attitudes inclusive education*. Dotyczącą one postaw i doświadczeń rodziców z pięciu krajów europejskich: Grecji, Austrii, Hiszpania, Turcji i Rumunii. Z 12 artykułów do analizy wybrano 6, spełniających kryteria szerszej prezentacji wyników, europejskiego kręgu kulturowego i grupy badawczej złożonej z rodziców uczniów z niepełnosprawnością. Wyniki badań międzynarodowych zostaną odniesione w zakończeniu do nielicznych dostępnych w literaturze wyników badań polskich. Do analizy wzięto pod uwagę publikacje spełniające kryterium szerszej prezentacji wyników i grupy badawczej złożonej z rodziców dzieci z niepełnosprawnością w wieku przedszkolnym i szkolnym. Są to wywiady narracyjne z pięciorgiem rodziców dzieci niepełnosprawnych prowadzone przez Iwonę Myśliwczyk [2016], wywiady z 11 matkami dzieci z zespołem Downa opisane przez Katarzynę Ćwirynkało i Agnieszkę Żytę [2014], oraz wywiady prowadzone z rodzicami dzieci z niepełno-

sprawnością zamieszczone w wynikach raportu z badań nt. „Wszystko jasne – dostępność i jakość edukacji dla uczniów niepełnosprawnych” [Kubicki i in. 2011].

Postawy rodziców uczniów niepełnosprawnych wobec edukacji włączającej – wyniki metaanalizy badań prowadzonych we Włoszech, Grecji, Australii i USA (1998–2007)

Anke de Boer i in. [2010] opublikowali metaanalizę dotyczącą postaw rodziców uczniów z różnego rodzaju niepełnosprawnościami wobec edukacji włączającej. Jej celem było ustalenie, jakie postawy prezentują rodzice wobec edukacji włączającej i czy postawy rodziców dzieci niepełnosprawnych i sprawnych różnią się od siebie; które zmienne odnoszą się do ich postaw, oraz jaki jest wpływ postaw rodziców na społeczne włączenie dzieci z niepełnosprawnością. Wyniki poddano szczegółowej selekcji i ostatecznie do analizy wybrano 10 artykułów z lat 1998–2008, zawierających dane empiryczne uzyskane na podstawie standaryzowanego pomiaru postaw rodziców dzieci z różnymi rodzajami niepełnosprawności (zaburzenia mowy o podłożu neurologicznym; zaburzenia sensoryczne; zaburzenia w zakresie uczenia się i zachowania, w tym autystyczne; niepełnosprawność intelektualna; choroby przewlekłe) wobec edukacji włączającej, a dokładniej społecznego uczestnictwa uczniów o specjalnych potrzebach w życiu klasy i szkoły.

Z analizy wybranych doniesień badawczych wynikało, że ogólny obraz postaw rodziców wobec edukacji włączającej jest pozytywny. W żadnym z badań nie wykazano przewagi postaw negatywnych. Spośród 10 wybranych badań pięć ujawniło neutralne nastawienie rodziców do edukacji włączającej, podczas gdy pozostałych pięć wykazało pozytywne postawy rodzicielskie.

Rodzice dzieci ze specjalnymi potrzebami nie prezentowali wyraźnych postaw pozytywnych, można je interpretować raczej w kategoriach postaw neutralnych. Chociaż silnie popierali ogólną koncepcję edukacji włączającej („uczniowie ze specjalnymi potrzebami powinni mieć dostęp do edukacji, w miarę możliwości, w ogólnodostępnych warunkach lekcyjnych”), jednak zapytani, czy włączenie byłoby dobrym rozwiązaniem dla ich własnego dziecka, około połowa uczestników (od 50% do 54,1%) odpowiedziała negatywnie, preferując raczej szkolnictwo specjalne niż ogólnodostępne. Ponad połowa wyraziła obawy, że umieszczenie ich dziecka w klasie włączającej może zaszkodzić jego emocjonalnemu rozwojowi. Ponadto rodzice mieli obawy dotyczące możliwości zapewnienia przez szkołę zindywidualizowanego procesu kształcenia i specjalistycznej pomocy. Rodzice prawidłowo rozwijających się dzieci mieli bardziej

pozytywne nastawienie wobec edukacji włączającej. Uznawali, że typowo rozwijające się dzieci mogą z niej czerpać korzyści społeczne.

Badania porównujące obie grupy rodziców pokazały, że wszyscy rodzice mieli pozytywne nastawienie do edukacji włączającej. Obie grupy rodziców zgodziły się na to, że edukacja przynosi korzyści dla dzieci prawidłowo rozwijających się, a także dla dzieci o specjalnych potrzebach. Niemniej rodzice wskazali również, że edukacja włączająca wiąże się z ryzykiem dla obu grup dzieci.

Wyniki badań wykazały, że istnieje kilka zmiennych związanych z postawami rodziców wobec edukacji włączającej. Żadna ze zmiennych związanych z cechami rodziców, takimi jak wiek czy płeć, nie wykazywała istotnego związku z ich postawami wobec inkluzji. Wykazano natomiast istnienie takiej zależności w przypadku innych zmiennych, takich jak społeczno-materialny poziom życia rodziców, poziom ich wykształcenia, doświadczenie w zakresie edukacji włączającej i rodzaj niepełnosprawności ich dziecka. Rodzice o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym, wyższym poziomie wykształcenia i z większym doświadczeniem w zakresie edukacji włączającej mieli do niej bardziej pozytywne nastawienie w porównaniu z rodzicami o niskim statusie społeczno-ekonomicznym, niższym poziomie wykształcenia i mniejszym doświadczeniu z edukacją włączającą. Jeśli chodzi o rodzaj niepełnosprawności dziecka, wyniki wykazały, że rodzice są najmniej pozytywnie nastawieni do włączenia dzieci z problemami behawioralnymi i poważnymi zaburzeniami w sferze poznawczej. Mają natomiast najbardziej pozytywne nastawienie wobec włączenia dzieci niepełnosprawnych fizycznie i sensorycznie.

Przegląd wyników badań w krajach europejskich (2008–2016)

Artykuły dostępne w bazach Academic Search Ultimate i ERIC opublikowane po roku 2008 zawierają wyniki badań dotyczące postaw rodziców wobec edukacji włączającej prowadzone w Grecji, Austrii, Hiszpania i Turcji. Nie wzięto pod uwagę badań z innego obszaru kulturowego, np. z Indii [Narumanchi, Bhargava 2011], a także artykułów prezentujących jedynie skrótowy opis wyników [np. Soponaru, Păduraru, Dumbrava, Stărică, Iorga 2016]. Ich ogólny przegląd zawiera tabela 1. Wyniki badań zostały zaprezentowane w porządku chronologicznym.

Kokaridas Dimitrios i in. [2008], badali **greckich** rodziców skalą postaw wobec integracji autorstwa Yony Leyser i Rei Kirk [2004]. Próba składała się z 119 rodziców (68 matek, 51 ojców) dzieci niepełnosprawnych (56 z niepełnosprawnością intelektualną bez zespołu Downa, 21 z niepełnosprawnością intelektualną i zespołem Downa, 8 z autyzmem i 27 z porażeniem mózgowym). Rodzice oceniali

Tabela 1. Wykaz badań prowadzonych w krajach europejskich (2008–2016)

Kraj	Autorzy, rok	Rodzaj niepełnosprawności	Rodzice NP/P	Porównanie	Technika, narzędzia	Wnioski
Grecja	K. Dimitrios i in. (2008)	Niepełnosprawność intelektualna, autyzm, porażenie mózgowe	N=119	NIE	Skala postaw wobec integracji Y. Leyser i R. Kirk (2004).	Większość rodziców dzieci niepełnosprawnych ma pozytywne nastawienie wobec wspólnego nauczania uczniów sprawnych i z niepełnosprawnością i wspiera ideę edukacji włączającej.
Austria	B. Gasteiger-Klicpera, Ch. Klicpera, M. Gebhardt i S. Schwab (2012)	Dzieci z lekką oraz znaczną i złożoną niepełnosprawnością intelektualną	N= 1072	Szkola włączająca/szkola specjalna	Autorski kwestionariusz ankiety	Głównym czynnikiem różnicującym postawy i doświadczenia rodziców był stopień niepełnosprawności ich dziecka
Hiszpania	A. Doménech, O. Moliner (2013)	Nie określono rodzaju niepełnosprawności	N=33	Rodzice dzieci niepełnosprawnych/sprawnych	Autorski kwestionariusz ankiety	Rodzice wskazują na korzyści płynące z tej formy kształcenia i pozytywnie odnoszą się do jej założeń; problemem są konflikty
Turcja	C. Remziye i A. Neriman (2016)	Nie określono rodzaju niepełnosprawności	N _w =11	NIE	Autorski kwestionariusz wywiadu	Matki wskazywały na szereg trudności i uwarunkowań pomyślnego włączenia

Źródło: Opracowanie własne.

korzyści płynące z edukacji włączającej dla uczniów sprawnych i z niepełnosprawnością, poziom swojego zadowolenia z postępów ich dziecka oraz z kształcenia specjalnego w porównaniu z edukacją włączającą; umiejętności nauczyciela, wsparcie idei inkluzji przez rodziców uczniów sprawnych oraz rozumienie kwestii praw dziecka jako czynnika stanowiącego filozoficzne i prawne uzasadnianie idei inkluzji.

Wyniki badań wskazują, że większość rodziców dzieci niepełnosprawnych ma pozytywne nastawienie wobec wspólnego nauczania uczniów sprawnych i z niepełnosprawnością oraz wspiera ideę edukacji włączającej. Za pozytywne efekty edukacji włączającej dla uczniów z niepełnosprawnością uznali przygotowanie ich dziecka do życia w realnym świecie (65%), szansę uczestnictwa w życiu klasy i szkoły (63,9%) oraz podejmowania interakcji z innymi kolegami z klasy. Zdaniem badanych do społecznych korzyści płynących z edukacji włączającej dla uczniów sprawnych można zaliczyć możliwość stawania się bardziej wrażliwymi na różnice występujące między ludźmi (82,2%). Co warto podkreślić, główną troską rodziców nie były postawy uczniów sprawnych. 42,4% respondentów uważało bowiem, że inkluzja nie wpływa negatywnie na emocjonalny rozwój ich dziecka, a aż 52,5% uznało, że zwiększa ona prawdopodobieństwo jego pozytywnej samooceny.

Respondenci wyrażali jednak pewne obawy związane z możliwością izolacji społecznej ich dziecka przez rówieśników, ale także niewystarczającą jakością nauczania i dostępnością usług wspierających. Nie uzyskano jednoznacznych wyników w kwestii zapewnienia dziecku w klasie włączającej odpowiedniego wsparcia. Około 30% rodziców nie wyraziło w sposób zdecydowany swego stanowiska w tych kwestiach, 33% wskazywało na większe, a 40% na mniejsze szanse uzyskania pomocy specjalistów w klasie włączającej. Ponadto, aż 40% oceniło negatywnie umiejętności nauczyciela w zakresie udzielenia ich dziecku odpowiedniej pomocy (jedynie 23,5% oceniło je pozytywnie).

W rzeczywistości rodzice zdecydowanie popierali szanse swoich dzieci na edukację w klasach włączających (68%) i posiadanie przez nich tych samych przywilejów i praw (83,2%) które przysługują uczniom sprawnym. Co więcej, byli przekonani co do równego traktowania ich dzieci przez nauczycieli klas ogólnodostępnych (N=47,5%) i ich akceptacji (56,3%) przez rodziców uczniów sprawnych.

Rodzice dzieci z nabytą niesprawnością wyrażali bardziej pozytywne nastawienie do korzyści płynących z inkluzji ($p = 0,22$). Wiek uczniów wyłonił się jako główny czynnik wpływający na postrzeganie przez rodziców edukacji włączającej. Rodzice uczniów w wieku poniżej 18 lat przejawiali bardziej pozytywne postawy wobec edukacji włączającej niż rodzice osób dorosłych, widząc w niej szansę na przyszłość swoich dzieci. Ograniczeniem prezentowanych badań był dobór

respondentów, którymi byli rodzice uczniów uczęszczający tylko do jednej z form kształcenia – szkół specjalnych.

Natomiast Gasteiger-Klicpera Barbara i in. [2012] zbadali postawy i doświadczenia rodziców **austriackich** dotyczące edukacji włączającej i specjalnej dzieci z lekką oraz znaczną oraz złożoną niepełnosprawnością intelektualną z obu typów szkół. Łącznie w badaniu wzięło udział 716 rodziców uczniów klas włączających i 356 klas specjalnych.

Z badań wynika, że głównym czynnikiem różnicującym postawy i doświadczenia rodziców był stopień niepełnosprawności ich dziecka. Edukacja włączająca była bardziej pozytywnie oceniana przez rodziców uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Potwierdzają to nie tylko ich pozytywne oceny tej formy, ale także wypowiedzi wskazujące na zadowolenie z dokonanego wyboru i deklaracja, że podjęliby go jeszcze raz. Rodzice uczniów klas włączających byli bardziej zadowoleni z osiągnięć szkolnych swoich dzieci niż rodzice uczniów szkół specjalnych, chociaż wymagało to od nich większego zaangażowania w pracę z dzieckiem w domu ze względu na wyższe wymagania stawiane przez nauczycieli w klasach włączających w porównaniu do szkół specjalnych.

Z kolei rodzice uczniów ze znaczną i wieloraką niepełnosprawnością, edukowanych w klasach włączających uznali, że ich dzieciom stawiane są wymagania zbyt wysokie w stosunku do ich możliwości, a nauczyciele poświęcają im mniej uwagi. Oznacza to, że podobnie jak w przypadku uczniów z lekką niepełnosprawnością, rodzice muszą poświęcić wiele czasu w domu na pomoc dziecku w osiągnięciu optymalnych rezultatów szkolnych.

W sferze społecznej dzieci z lekką niepełnosprawnością intelektualną z klas włączających są, zdaniem rodziców, rzadko represjonowane, ale raczej często doświadczają zachowań prospołecznych ze strony swoich kolegów szkolnych. Także wiktyimizacja uczniów ze znaczną i wielokrotną niepełnosprawnością miała miejsce stosunkowo rzadko. Jeśli jednak występuje, to zdaniem rodziców w szkołach specjalnych dzieci doświadczają znacznie lepszej ochrony niż w klasach włączających. Mały rozmiar grupy pozwala bowiem na lepsze jej monitorowanie przez nauczyciela, a oczekiwania społeczne w szkołach specjalnych są bardziej wyraźnie określone i akceptowane przez uczniów, podczas gdy w klasach włączających życie społeczne nie zawsze jest już tak starannie zorganizowane. Tylko niektórzy nauczyciele są świadomi swej odpowiedzialności za przygotowanie uczniów do podejmowania właściwych interakcji oraz relacje społeczne panujące w klasie. Z drugiej jednak strony uczniowie klas włączających mają więcej okazji do nieformalnych spotkań z kolegami ze swej klasy w czasie wolnym.

Rodzice obu grup uczniów pozytywnie ocenili „ducha zespołu” wyczuwalnego w klasie, przy czym ocena ta dotyczyła w przypadku rodziców dzieci z lekką

niepełnosprawnością intelektualną klas inkluzyjnych, a w przypadku rodziców uczniów ze znaczną i wieloraką niepełnosprawnością – klas specjalnych.

Ana Doménech i Odet Moliner [2013] przebadali 33 **hiszpańskich** rodziców za pomocą własnej konstrukcji kwestionariusza dotyczącego edukacji włączającej, opartego na 5-stopniowej skali Likerta. Głównym celem było zbadanie przekonań rodzin na temat skutków wdrożenia modelu edukacji włączającej i ich zadowolenia z edukacji włączającej, rozumianej jako odpowiedź na zróżnicowanie potrzeb uczniów oraz ustalenie, czy te przekonania różnią się w zależności od zmiennej niezależnej – posiadania dziecka z niepełnosprawnościami.

W kwestii poglądów rodziców dotyczących efektów wdrożenia modelu edukacji włączającej wykazano, że rodzice dzieci niepełnosprawnych wskazują na ogół na korzyści płynące z tej formy kształcenia i pozytywnie odnoszą się do jej założeń. Ich zdaniem sprzyja ona kształtowaniu takich ogólnoludzkich wartości, jak tolerancja i szacunek dla odmienności, wpływających korzystnie na postawy solidarności między rówieśnikami.

Jeśli chodzi o negatywne skutki włączenia, zaobserwowano, że w obu badanych grupach odsetki odpowiedzi negatywnych były równie niskie (mniej niż 12%). Wyjątek stanowiła tylko jedna kwestia. Obie grupy rodziców wyrażały mianowicie przekonanie, że wspólna edukacja uczniów sprawnych i z niepełnosprawnością prowadzi do powstawania między nimi konfliktów i negatywnych zachowań u uczniów niepełnosprawnych. Przekonanie to było nawet częściej wyrażane przez rodziców dzieci niepełnosprawnych (50%) niż sprawnych (4%). Zdaniem Any Doménech i Odeta Moliner przekonanie to w przypadku rodziców uczniów niepełnosprawnych może wynikać z przyjęcia założenia, że ich dzieci z powodu swych specjalnych potrzeb znajdują się w klasach włączających w sytuacji „nierówności”, podczas gdy w klasach specjalnych mogłyby być bardziej „chronione”. Ponadto, brak wiedzy personelu szkoły włączającej na temat niepełnosprawności oraz niezajomości charakterystyki uczniów niepełnosprawnych, mogą zdaniem rodziców, prowadzić do niepotrzebnych nieporozumień, skutkujących w dalszej kolejności konfliktem.

Celem przeciwdziałania tym obawom, autorzy proponują organizowanie nie tyle szkoleń, ale dyskusji służących wymianie doświadczeń i pomysłów na temat różnych modeli edukacyjnych, wartości edukacji włączającej, jego cech i zalet, dekonstrukcji mitów i błędnych koncepcji związanych z integracją, praw i przepisów wspierających integrację oraz krytyczną analizę wykorzystania pomocy, zasobów, celem zapewnienia ich optymalnej dystrybucji, a także wykorzystania metod nauczania promujących integrację itp. W ten sposób rodzice mogliby mieć większy udział w przekształcaniu szkoły w realizującą w większym stopniu zasadę równości społecznej i utrzymującą jednocześnie wysoki poziom nauczania.

Jeśli chodzi o kwestię satysfakcji z edukacji włączającej, rozumianej, jako odpowiedź na różnorodność w edukacji, wyniki nie różnią się znacząco w obu grupach badanych, nie okazały się też istotne statystycznie. Średnio ok. 20% i 38% badanych udzieliło w tej kwestii pozytywnych odpowiedzi.

Badania dotyczące postaw matek dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, uczęszczających do szkół włączających prowadzone były też przez Ceylan Remziye i Aral Neriman [2016] w **Turcji**. Przeprowadzono wywiady z 11 matkami dzieci uczęszczających do pierwszej, drugiej i trzeciej klasy szkół podstawowych włączających. Wiedza respondentek na temat edukacji włączającej była, zdaniem autorów, niewystarczająca, nie potrafiły one bowiem precyzyjnie zdefiniować tego pojęcia. Matki wskazywały natomiast na szereg trudności i uwarunkowań pomyślnego włączenia. Najważniejszymi problemami, z jakimi borykały się, były trudności dotyczące rejestracji ich dziecka, dostosowania lekcji do jego potrzeb i możliwości, odrzucenia przez rówieśników oraz zapewnienia transportu.

Wypowiedzi matek dotyczące dostosowań wprowadzonych przez nauczycieli w środowisku edukacyjnym były zróżnicowane – od stwierdzenia, że nauczyciel nie wprowadził żadnych dostosowań, do wskazania na pojedyncze działania takie jak dostosowanie pracy domowej do możliwości dziecka, umiejscowienie ucznia w klasie, przyciąganie uwagi dziecka poprzez kontakt wzrokowy. Żadna z matek nie wskazała na kompleksowy system wsparcia edukacyjnego oferowanego w ramach edukacji włączającej, ale większość z nich podkreśliła potrzebę zapewnienia kompleksowego wsparcia: edukacyjnego, psychologicznego i administracyjnego. Respondentki zasugerowały dostosowanie nauczania do możliwości ich dziecka, zapewnienie wsparcia finansowego, zorganizowanie większej liczby działań na rzecz socjalizacji dzieci, poprawy ich zdolności motorycznych, zmniejszenie liczebności klas i zapewnienie specjalistycznego wsparcia nauczycielom.

Podsumowanie

Z analizy badań międzynarodowych prowadzonych w obszarze postaw rodziców wobec edukacji włączającej wynika, że rodzice dzieci ze specjalnymi potrzebami prezentowali na ogół postawy pozytywne bądź neutralne, popierali ogólną koncepcję edukacji włączającej, ale część z nich negatywnie odnosiła się do edukacji włączającej własnego dziecka. Na kształt rodzicielskich postaw wpływ miały różnorodne zmienne, takie jak społeczno-materialny poziom życia rodziców, poziom ich wykształcenia i doświadczenie w zakresie edukacji włączającej, wiek oraz rodzaj i stopień niepełnosprawności dziecka. Bardziej po-

zytywne opinie wyrażali rodzice dzieci młodszych, z lżejszą niepełnosprawnością oraz rodzice na wyższym społeczno-materialnym poziomie życia, z wyższym wykształceniem i z większym doświadczeniem w zakresie edukacji włączającej.

Wymienione przez nich korzyści płynące z edukacji włączającej dla uczniów z niepełnosprawności mają zazwyczaj charakter społeczny, m.in. przygotowanie dziecka do życia w realnym świecie czy szansa uczestnictwa w życiu szkoły i podejmowania interakcji z innymi kolegami z klasy. Z kolei korzyści wynikające z edukacji włączającej dla sprawnych rówieśników dotyczyły głównie kształtowania wartości ogólnoludzkich takich jak tolerancja i szacunek dla odmienności. Wyniki te znajdują potwierdzenie w polskich badaniach Iwony Myśliwcyk [2016], z których wynika, że rodzice niepełnosprawnych dzieci w wieku przedszkolnym akcentowali pozytywny wpływ kontaktów dziecka niepełnosprawnego z rówieśnikami na jego rozwój oraz możliwość uczenia się tolerancji i zrozumienia dla „inności” i pozbywania się lęku przed dziećmi niepełnosprawnymi przez rówieśników sprawnych.

Z kolei Katarzyna Ćwirynkało i Agnieszka Żyta [2014] wskazują w swoich badaniach na zróżnicowane postawy rodziców wobec edukacji włączającej (rozumianej w tym kontekście jako synonim edukacji integracyjnej); część z rodziców wskazywała na tę formę jako najbardziej odpowiednią dla ich dziecka, część wykazywała jej braki preferując szkołę specjalną. Rodzice wskazywali na problemy o charakterze dydaktycznym i społecznym, takie jak brak odpowiedniego przygotowania nauczycieli; zbyt liczne grupy/klasy, w których nauczyciel nie jest w stanie odpowiednio zadbać o rozwój dziecka z niepełnosprawnością; brak odpowiedniego zaplecza dydaktycznego czy negatywne nastawienie rówieśników. Na podobne trudności wskazują wyniki całościowych badań dotyczących dostępności i jakości edukacji uczniów z niepełnosprawnościami przeprowadzonych w ramach projektu „Wszystko jasne” [Kubicki, Dudzińska, Olcoń-Kubicka 2011]. Z raportu wynika, że obecny system wsparcia uczniów z niepełnosprawnością nie spełnia ich oczekiwań. Zapewnienie zindywidualizowanego wsparcia i faktycznej realizacji zaleceń z orzeczenia, poza nielicznymi placówkami, wymaga niekiedy ich osobistej interwencji w postaci rezygnacji z pracy i pełnienia funkcji terapeuty/nauczyciela wspomagającego/opiekuna dla dziecka, finansowania z własnych środków wolontariuszy przychodzących do placówki, bądź płatnych zajęć poza placówką. Rodzice czują się w swoich zmaganiach osamotnieni i niezrozumiani, traktowani „jako roszczeniowi i kłopotliwi”.

Podobne trudności ujawniają wyniki analizowanych badań międzynarodowych, w świetle których badani rodzice wskazują na brak kompleksowego wsparcia, trudności o charakterze dydaktycznym (np. niewystarczająca jakość nauczania, wynikająca m.in. z niskich kompetencji nauczyciela; brak wsparcia specjalistycz-

nego) i społecznym (m.in. odrzucenie społeczne, powstawanie konfliktów i negatywnych zachowań u uczniów niepełnosprawnych).

Podsumowując można stwierdzić, że postawy wyrażane przez rodziców wobec edukacji włączającej w badaniach międzynarodowych i polskich są zróżnicowane, na ogół jednak pozytywne i neutralne. Rodzice wskazują zarówno na wynikające z niej korzyści, głównie o charakterze społecznym, jak i liczne braki w zakresie wsparcia edukacyjnego. Zauważanie braków nie oznacza jednakże negatywnej postawy wobec idei inkluzji, jest raczej wyrazem niezadowolenia rodziców z dotychczasowych warunków jej realizacji.

Bibliografia

- Ćwirynkało K., Żyta A. (2014), *Dlaczego edukacja włączająca nie zawsze jest najlepszym rozwiązaniem? Doświadczenia i plany edukacyjne wobec dzieci z zespołem Downa w relacjach matek*, „Szkola Specjalna”, nr 3 (274), s. 186–201.
- de Boer A., Pijl S.J., Minnaert A. (2010), *Attitudes of parents towards inclusive education: a review of the literature*, „European Journal of Special Needs Education”, vol. 25, no. 2, s. 165–181.
- Dimitrios K., Georgia V., Eleni Z., Asterios P. (2008), *Parental Attitudes Regarding Inclusion of Children with Disabilities in Greek Education Settings*, „Electronic Journal for Inclusive Education”, no. 2 (3), s. 1–13.
- Doménech A., Moliner O. (2014), *Families Beliefs About Inclusive Education Model*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences”, no. 116, s. 3286–3291.
- Elkins J., van Kraayenoord Ch.E., Jobling A. (2003), *Parents' attitudes to inclusion of their children with special needs*, „Journal of Research in Special Educational Needs”, vol. 3, no. 2, s. 122–129.
- Gasteiger-Klicpera B., Klicpera Ch., Gebhardt M., Schwab S. (2012), *Attitudes and experiences of parents regarding inclusive and special school education for children with learning and intellectual disabilities*, „International Journal of Inclusive Education”, s. 1–19.
- Kubicki P., Dudzińska A., Olcoń-Kubicka M. (2011), *Wszystko jasne – dostępność i jakość edukacji dla uczniów niepełnosprawnych. Raport z działań w 2011*, <http://niegrzecznedzieci.org.pl/wp-content/uploads/2012/07/Raport-koncowy-Wszystko-Jasne-2.doc> [dostęp: 23.01.2019].
- Leyser Y., Kirk R. (2004), *Evaluating Inclusion: an examination of parent views and factors influencing their perspectives*, „International Journal of Disability, Development and Education”, vol. 51 (3), s. 271–285.
- Myśliwczyk I. (2016), *Inkluzja edukacyjna na etapie przedszkola w rozumieniu rodziców dzieci niepełnosprawnych*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, nr 2 (33), s. 166–180.
- Narumanchi A., Bhargava S. (2011), *Perceptions of parents of typical children towards inclusive education, Disability*, „CBR and Inclusive Development”, vol. 22, no. 1.
- Remziye C., Neriman A. (2016), *The Opinions of Mothers of Children with Special Needs Regarding Inclusive Education*, „Journal of Education and Training Studies”, vol. 4, no. 9, s. 154–161.

Soponaru C., Păduraru C., Dumbrava A., Stărică E. C., Iorga M. (2016), *The attitudes of parents and teachers regarding the process of integration for children with special educational needs in the mainstream educational system*, „Analele Științifice ale Universității »Alexandru Ioan Cuza« din Iași. Psihologie”, no. 2, s. 19–28.